

EESTI JA SOOME USULISE OLUKORRA VÕRDLUS

Kaido Soom

Tartu Ülikool, usuteaduskond

Abstract **A Comparison of the Religious Situation in Estonia and Finland** Estonia and Finland are very similar in terms of their religious profile. The belief in the most important religious teachings is very similar in both countries. The religious practice is also similar. The biggest difference between these two countries is that institutional Christianity is much weaker in Estonia. Based on different studies, in Estonia 21-41% belong to a church. Christians in Estonia are much more diverse than in Finland. The largest churches in Estonia are the Orthodox Church and the Lutheran Church. By contrast, about three-quarters of the Finnish population belong to a church and 73% of the population belongs to the largest church, the Lutheran Church.

Kaido Soom. University of Tartu, School of Theology and Religious Studies.

Keywords: Religiosity, Church practice in Estonia and Finland

Väga oluline on tunda naabrite kultuuri ja religioossust. Nii ilmus 2018. aastal Usuteaduslikus Ajakirjas minu artikkel „Eestis elavate eesti ja vene keelt kõnelevate inimeste religioossuse võrdlus“, mis võrdles kahe suurema Eestis elava rahvuse religioossust ja milles põgusalt peatuti ka idanaabri usulisel olukorral. Samas on Eesti elanikel väga tugevad suhted põhjanaabritega. Soome on riik, millega eestlastel on enim isiklikke kontakte. Eestlased ja soomlased on soomeugrilased ja juba meie keel näitab, et meil on palju ühist. Palju Eesti elanikke töötab Soomes ja Eesti on soomlaste jaoks riik, kuhu sageli reisitakse puhkust ja vabu päevi veetma. Eestis elab umbes 7300 soomlast (REL 2011) ja Soomes 46 960 eesti-maalast (TK 2016). Seega tundub esmapilgul, et Eesti ja Soome on vägagi

sarnased. Üks oluline inimese väärtushinnanguid ja ellusuhtumist käsitlev valdkond on religioossus. Käesoleva artikli ülesanne on võrrelda, milline on Eesti ja Soome elanike religioossus, mille poolest see on sarnane ja milles erinev. Eesti puhul analüüsitakse 2015. aastal läbi viidud „Elust, usust, usuelust“ küsitluse tulemusi. Soomlaste suhtumist vaadeldakse *International Social Survey Programme (ISSP)* 2018. aastal korraldatud küsitluse põhjal. Soome andmebaasidest kasutakse lisaks veel ka 2007. aastal läbi viidud *Kirkkomonitor* 2007 ning 2006. aasta lõpul korraldatud Soome Gallupi küsitlust.

Soome on suhteliselt monokultuurne, 2015. aasta seisuga elas Soomes püsivalt 339 925 välismaa taustaga elanikku, mida on 6% elanikkonnast (TK 2016), Eestis seevastu on ka küllaltki suur mitte-eestlastest kogukond – 30% elanikkonnast (SA 2016). Enamasti on Eestis elavad mitte-eestlased usuliselt tunduvalt aktiivsemad kui eestlased, mõningates üksikutes küsimustes on olukord aga jälle vastupidine (Telpt 2016). Kuna Soome uurimused analüüsivad Soome elanikkonda tervikuna, siis vaatlen ka käesolevas artiklis kõigi Eesti elanike suhtumist, tõmbamata piire erinevate rahvuste vahele.

Artikli ülesande täitmiseks vaatlen esmalt kirikusse kuulumist neis kahes riigis, seejärel usulisi maailmavaatelisi hinnanguid mõlema riigi elanike seas ning lõpuks analüüsin osalemist kirikute tegevuses.

KIRIKUSSE KUULUMINE EESTIS JA SOOMES

Kõigepealt vaatleme statistilisi andmeid. Soome suurim usuline organisatsioon on luterlik kirik, millel on rahvakiriku staatus ja kuhu 2015. aasta lõpu seisuga kuulus 73% elanikkonnast (EVL FI J 2016). Soome suuruselt teisel kohal olevasse Soome Õigeusu Kirikusse kuulub veidi üle ühe protsendi elanikkonnast (ORT 2016). Kui liita ka muud väiksemad usulised liikumised, võib öelda, et Soomes on üle kolmveerandi elanikkonnast mingi usulise liikumise liikmed. Soome luterlik kirik ja õigeusu kirik kannavad hoolt oma liikmete kandmise eest elanike registrisse (AP 2016), seega on nende statistilised andmed täpsed. Samuti on kiriku liikmeskonnast lahkumine registrisse kantav ja kirikute statistikas kajastuv (*Eroakirkosta.fi* 2016). Soome koolides õpetatakse kõigile õpilastele oma usu ehk konfessionaalset usuõpetust. Kogudustesse mittekuuluvate õpilaste jaoks

on maailmavaateõpetus. Seega saab noor inimene põhjalikud teadmised usust. Usuõpetus annab Soomes õpilasele nii teadmisi, oskusi kui kogemusi (EVL FI UT 2016). Eestis seevastu õpib usundiõpetust ainult 1% õpilastest (Schihalejev 2009: 47) ja seetõttu on selle mõju väike. Aastal 2012/2013 õpetati usundiõpetust seitsmekümnes Eesti üldhariduskoolis, mis moodustab 13% Eesti üldhariduskoolidest. Samas oli tegu valikainega ja seda ei õppinud kõik nende koolide õpilased, vaid ainult osa neist (Schihalejev 2014: 87-88).

Eestis pole kirikute liikmeskonna statistika seotud elanike registriga, samuti puuduvad selged regulatsioonid kiriku liikmeskonnast lahkumise osas. Seega on kirikute liikmeskonna suurust keeruline kindlaks teha. Luterlikul kirikul on kaks liikmeskonna hindamise kriteeriumi: liikmed ja annetajaliikmed. Aasta 2015 arvuliste aruannete põhjal oli Eesti luterlikul kirikul 159 816 liiget ja 29 022 annetajaliiget (EELK stat a 2016). Õigeusu kirik on Eestis jagunenud kaheks. Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik hindab oma liikmeskonnaks 180 000, toetudes rahvaloenduse andmetele (MPEÕK teade 2016). Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kantselei andmetel ei koostata täpset statistikat kiriku liikmeskonna kohta, kuid hinnanguliselt on kirikul liikmeid 30 000 (EAÕK teade 2016).

Kuna suuremate kirikute endi statistika pole kõige täpsem, on oluline kiriku liikmeskonna hindaja Eestis rahvaloendus. Aasta 2011 rahvaloenduse tulemused näitavad, et loendatud 15-aastastest ja vanematest elanikest (1 094 564) pidas mõnd usku omaks 320 872 (29%). Eelmisel rahvaloendusel, mis toimus 2000. aastal, oli usku omaks pidavaid inimesi 29%, seega nende protsent elanikkonnast pole muutunud. Õigeusklikke oli 2011. aasta andmeil 176 773 (16% elanikkonnast) ja luterlasi 108 513 (10% elanikkonnast) (REL 2011).

Kirikute liikmeskonna suurust on hinnanud ka Eesti Kirikute Nõukogu tellitav uurimus „Elust, usust usuelust“. 2015. aasta küsitluses (Euu 2015) esitati küsimus „Palun öelge, kelleks Te ennast sellest loetelust eelkõige peate“, kusjuures loetelus olid märgitud suuremad religioossed grupid. Küsimuse vastuste tulemusi kajastab tabel 1 (Euu 2015, küsimus K21).

Kristlasena identifitseeris ennast Euu 2015 (Euu 2015, küsimus K21) küsitlusele vastanutest 36,4%, kellest 89,8% väitsid, et nad on ristitud. Tegu on inimestega, kellele kristlik maailmapilt on ilmselt

Tabel 1. Inimeste usuline enesemääratlus EEU 2015 andmetel.

Eelkõige peab end	Vastanute arv	Protsent
Kristlaseks	365	36,4
Vaimseks, kuid mitte religioosseks inimeseks	232	23,2
Mittereligioosseks inimeseks, keda need teemad ei huvita	206	20,5
Ateistiks ehk Jumala ja muu üleloomuliku eitajaks	68	6,7
Religiooselt või vaimselt otsijaks	63	6,2
Maausuliseks	43	4,3
Raske öelda	15	1,5
Kellekski muuks	12	1,2
Kokku	1002	100,0

südamelähedane ja kellest enamik on ka ristitud. Eesti rahvusest elanikest pidas end kristlaseks 25,7% ja mitte-eestlastest 59,3%. Kui vaadata inimeste eneseidentifitseerimist usulise liikumisega, siis, nagu nähtub tabelist 1, oli kõige suurem end kristlaseks pidavate inimeste hulk.

Oluline oli ka küsimus „Kas Te kuulute mõnda kogudusse või usu liikumisse?“ (EEU 2015, küsimus K13). Sellele küsimusele vastanutest väitis 21%, et nad kuuluvad mingisse kogudusse ja 79% märkis, et ei kuulu kogudusse. Seejärel küsiti jaatavalt vastanuilt, millisesse kogudusse või usu liikumisse nad kuuluvad. Valikus olid pakutud järgmised usulised liikumised: õigeusu, luteri, katoliku, baptisti, vabakogudus, metodisti, adventisti, nelipühi, Jehoova tunnistajate, islami/muhameedlik, juudi, budistlik, Maavalla Koja kogudus. Lisaks sai inimene märkida muu usulise liikumise. Enamik sellele küsimusele vastanutest jagunes kahe kiriku vahel: 40% väitis end kuuluvat õigeusu kirikusse (8,3% kõigist vastanutest) ja 35,8% luteri kirikusse (7,4% kõigist vastanutest).

Õigeusklikest kuulus 81,2% Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse ja 15% Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikusse ning 3,8% ei osanud

ennast määratleda. Luterlastest olid 100% eestlased, õigeusklikest oli eestlasi 19,3% ja mitte-eestlasi 80,7%. Luterlastest oli kodune keel eesti keel 98,6% puhul ja õigeusklikest 83,1% kasutas kodus muud keelt kui eesti keel. Seejuures Eesti Apostlik-Õigeusu Kirikusse kuulujatest kasutas kodus eesti keelt 82,3% ja Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikusse kuuluvatest vastanutest 97% rääkis koduse keelena muud keelt kui eesti keelt. Ülejäänud liikumiste esindajate arv oli väiksem. Kolmandale kohale jäävad Jehoova tunnistajad (4,8% usulisse liikumisse kuulujatest ja 1% kõigist vastanutest) ning seejärel tulevad baptistid, katoliiklased ja vabakoguduste liikmed.

Eesti ja Soome elanikke võrreldes võib tõdeda, et usulistesse liikumistesse kuulujate protsent on neis riikides erinev. Kui Soome puhul võib väita, et kolmveerand elanikkonnast kuulub mõnda usulisse liikumisse, siis Eesti puhul on usulisse liikumisse kuuluvate inimeste protsenti raske kindlaks määrata. Kui Soomes domineerib luteri kirik, siis Eestis on pilt kirjum. Suurim usuline liikumine on Eestis õigeusk. Erinevused on Eestis rahvuslikud ja nii annab eestlaste seas tooni luterlus ning mitte-eestlaste seas õigeusk.

Kahtlemata on Soome ja Eesti elanike usuline kasvatus erinev. Soomes on seda antud katkematult ja nii väitis 2007. aastal läbi viidud *Gallop Ecclesiastica* uurimusele vastanutest 72%, et neile õpetati kodus selgeks õhtupalve. Koguni 68% oli lapsepõlves käinud pühapäevakoolis või koguduse ringides ja 60% vastanutele räägiti usust kodus (*Monikasvoinen kirkko*, 118). Kõige rohkem andis Soomes usulist kasvatust ema (57% vastanutest) või vanaema (44%) (*Monikasvoinen kirkko*, 119). Eestis on tulemused teistsugused: 14% eestlastest on saanud usulisi teadmisi küllaltki palju ja 35% veidi. Need eestimaalased, kes olid saanud usulisi teadmisi kodus, olid neid saanud valdavalt vanaemadelt (63%) ja emalt (49%) (Telpt 2016: 45). Siin on tegu märgiga religioosse sotsialisatsiooni nõrkusest Eestis, mis on Nõukogude Liidu aja tõttu ka loomulik. See, et religioosseid teadmisi annavad edasi pigem vanaemad kui emad, kes rohkem lapse kasvatamisega tegelevad, osutab, et religioosne sotsialisatsioon toimib Eestis pigem vanema põlvkonna kaudu ja nooremate juures on see katkenud. See, et koguni 51% eestimaalastest polnud viimase aasta jooksul mitte kordagi rääkinud oma pere liikmetega religiooni ja usu teemadel (Telpt 2016: 57), osutab, et usk pole Eesti elanike jaoks kuigi oluline teema.

Soome kiriku analüütik Kati Niemelä tõdeb, et usulise kasvatuse vähenemisel on ilmne mõju usulisusse: usku ja usklikkust päritakse üha vähem vanematelt ja inimene loob need üha rohkem oma otsingute ja valikute läbi. Usu juures on aina rohkem tegu kogemuse ja sotsiaalsete suhete kui traditsiooniga, mida kantakse edasi põlvkonnalt põlvkonnale (Niemelä 2011:41). Kui see on Soome teadlaste meelest nii juba Soome ühiskonnas, siis palju enam kehtib see Eesti kohta. Ketola leiab, et kuigi soomlased suhtuvad rahvakirikutesse mitmete uurimuste kohaselt eriti positiivselt, ei põhine see suhtumine sugugi mitte nende tugeval usklikkusel (Ketola 2011: 23).

Kuna eestlastel ja soomlastel on väga erinev kasvatus ja suhe religiooni, on põhjust küsida, milline on nende suhe usu seisukohalt olulistesse õpetustesse. Väärib selgitamist, milles ja mil määral ollakse erinevatel seisukohtadel ning milles sarnased.

EESTI JA SOOME ELANIKE SUHTUMINE KIRIKU ÕPETUSE SEISUKOHALT OLULISTESSE VÄIDETESSE

Järgnevalt võrdlen, mil määral Eesti ja Soome elanikud suhtuvad kiriku õpetuse seisukohast olulistesse väidetesse. Eestimaalaste seisukohti käsitlen küsitluse „Elust, usust, usuelust“ 2015. aasta andmebaase analüüsid. Soomlaste suhtumist kirjeldan *International Social Survey Programme* (ISSP) 2018. aastal korraldatud küsitluse põhjal (ISSP2018). Soome andmebaasidest kasutan lisaks veel ka 2007. aastal läbi viidud *Kirkkomonitor 2007* (*Kirkkomonitor 2007*) ning 2006. aasta lõpul korraldatud Soome Gallupi küsitluse andmebaase (Blom 2006). Eesti ja Soome võrdlusandmed ei kattu andmebaasides ajaliselt päris täpselt, ent kuna nad jäävad enam-vähem samasse kümnendisse, siis on võrdlus siiski õigustatud.

Usk Jumalasse. Üks olulisemaid religioossuse näitajaid on see, kas inimene usub Jumala olemasolusse või mitte. Eestis küsiti inimestelt: „Milline on Teie seisukoht Jumala olemasolu küsimuses?“. Vastuseid kajastab tabel 2 (EUU 2015, küsimus K12).

Soomes korraldatud ISSP uurimuses küsiti samuti vastanute usu kohta Jumalasse, selle uurimuse tulemusi kajastab tabel 3 (ISSP2018, küsimus K35).

Tabel 2. Eesti vastanute seisukoht Jumala olemasolu küsimuses

Vastusevariant	Protsent vastanutest
Ma ei usu Jumala olemasolu ega ole seda kunagi teinud	44
Ma ei usu Jumala olemasolu, kuid kunagi uskusin	8
Usun Jumala olemasolu, kuid varem ei uskunud	14
Usun Jumala olemasolu ning olen seda alati teinud	24
Raske öelda	10

Tabel 3. Soome elanike usk Jumala olemasolusse

Vastusevariant	Protsent vastanutest
Tean, et Jumal on kindlalt olemas ja ma ei kahtle selles üldse	15
Kuigi mul on kahtlusi, tunnen, et usun siiski Jumalasse	20
Vahel usun Jumalasse, vahel mitte	12
Ma ei usu Jumalasse, aga usun mingi kõrgema jõu olemasolusse	18
Ma ei tea, kas Jumal on olemas ega usu, et selles jõuab selgusele	17
Ei usu Jumalasse	18

Kuigi küsimused ja vastusevariandid on erinevad, on neid siiski võimalik võrrelda. Liites Eesti küsimustiku väited „Usun Jumala olemasolu, kuid varem ei uskunud“ ja „Usun Jumala olemasolu ning olen seda alati teinud“, saame Eestis Jumalasse uskujate hulga. Ning liites väited „Ma ei usu Jumala olemasolu ega ole seda kunagi teinud“ ja „Ma ei usu Jumala olemasolu, kuid kunagi uskusin“, saame Jumalasse mitteuskuvate inimeste hulga.

Soome ankeet andis rohkem erinevaid vastusevariante, kuid ka siin on võimalik eristada nii uskujaid, kahtlejaid kui mitteuskujaid. Liites

Tabel 4. Eesti ja Soome elanike usk Jumala olemasolusse

	Eesti	Soome
Usub	38	35
Ei usu	52	53
Kahtleb	10	12

Soome vastajate vastusevariandid „Tean, et Jumal on kindlalt olemas ja ma ei kahtle selles üldse“ ja „Kuigi mul on kahtlusi, tunnen, et usun siiski Jumalasse“, saame Soomes Jumalasse uskujate hulga. Liites vastusevariandid „Ma ei usu Jumalasse, aga usun mingi kõrgema jõu olemasolusse“, „Ma ei tea, kas Jumal on olemas ega usu, et selles jõuab selgusele“ ja „Ei usu Jumalasse“, saame mitteuskujate hulga Soomes. Ning variant „Vahel usun Jumalasse, vahel mitte“ näitab kahtlejate hulka Soomes.

Nii tulemusi liites on võimalik võrrelda Eesti ja Soome elanike usku Jumalasse. Seda tulemust kajastab tabel 4.

Võrreldes tabelis 4 Eesti ja Soome elanike usku Jumala olemasolusse, võib tõdeda, et Eesti elanikud usuvad Jumalasse samal määral kui Soome elanikud. Kui võrrelda usku Jumala olemasolusse kirikusse kuulumisega, näeme, et kui Soomes kuulub kirikusse kolmveerand elanikkonnast ja Eestis parimal juhul vaid kolmandik, siis Jumalasse uskumisel on kahes naaberriigis vastanute erinevus vaid kolm protsenti, kusjuures see on Eestis kõrgem kui Soomes. Kui Eestis peab end kristlaseks 36% ja kogudusse kuulub 21% elanikkonnast, siis Jumala olemasolusse usub 38% elanikkonnast, mis on suurem kui kogudusse kuulujate ja kristlaste protsent. Kui Soomes kuulub kahte suuremasse kirikusse 74% elanikkonnast, siis Jumalasse usub 35% elanikkonnast, mis on tunduvalt väiksem kui kirikusse kuulujate protsent. Seega võib neid numbreid võrreldes väita, et Eestis usub osa inimesi Jumalasse kogudusse kuulumata ja Soomes ei usu osa kogudusse kuuluvatest inimestest Jumalasse. Usk Jumala olemasolusse ja kogudusse kuulumine pole seega otseselt seotud. Jumalasse võib uskuda kogudusse kuulumata ja kogudusse võib kuuluda Jumalasse uskumata.

Kui usk Jumala olemasolusse ei sõltu palju elanikkonna kirikusse kuulumise määra, siis tekib küsimus, kuidas suhtuvad kahe naaberriigi elanikud erinevatesse kristlikesse õpetustesse. Seda analüüsin järgnevalt.

Tabel 5. Eesti ja Soome elanike usk inimese surmajärgsesse eksistentsi

	Eesti	Soome
Usub	17%	15%
Pigem usub	34%	26%
Pigem ei usu	25%	27%
Üldse ei usu	11%	19%
Raske öelda	13%	13%

Usk surmajärgsesse eksistentsi. Üks kristlikest põhiõpetustest on seotud usuga surmajärgsesse elusse. Eestis küsiti inimeste nõustumist väitega „Inimhinge eksistents jätkub ka pärast surma“, millele sai vastata „Täiesti nõus“, „Pigem nõus“, „Pigem ei ole nõus“, „Üldse ei ole nõus“, „Raske öelda“ (EUV 2015, küsimus K10.2). Soome küsitluses küsiti vastajatelt, kas nad usuvad surmajärgsesse ellu. Ka siin oli võimalik vastata viieastmelisel skaalal: „Jah, usun kindlasti“, „Jah, pean tõenäoliseks“, „Ei, pean ebatõenäoliseks“, „Ei usu kindlasti“, „Ei oska öelda“ (ISSP2018, küsimus K37A). Kuna tegu on sarnase küsimusega ja sarnase vastusteskaalaga, on tulemusi lihtsam võrrelda ja need on ära toodud tabelis 5.

Tabelist 5 selgub, et üldjoontes usuvad Eesti ja Soome elanikud surmajärgsesse eksistentsi võrdselt, kusjuures eestimaalaste usk on siin pigem suurem kui Soome elanikel. Usku surmajärgsesse eksistentsi võivad mõjutada ka mittekristlike religioossete liikumiste vaated, kuid nagu järgnevast vaadeldavast teemast „usk paradiisi“ selgub, on Eesti elanike seas ka kristlikud uskumused küllaltki tugevad.

Usk paradiisi. Samuti oli nii Eesti (EUV 2015, küsimus K10.9) kui Soome (ISSP2018, küsimus K37B) küsitluses olemas küsimus usu kohta paradiisi (taeva) olemasolusse. Ka siin oli sarnaselt eelnevaga viieastmeline skaala. Tulemusi kirjeldab tabel 6.

Ka paradiisi olemasolusse usuvad Eesti ja Soome elanikud küllaltki sarnaselt. Selles küsimuses on eestlased veidi skeptilisemad kui soomlased. Soome elanikel on oma suhtumist väljendada raskem kui Eesti elanikel.

Tabel 6. Eesti ja Soome elanike usk paradiisi (taeva) olemasolusse

	Eesti	Soome
Usub	10%	13%
Pigem usub	20%	18%
Pigem ei usu	24%	27%
Üldse ei usu	38%	29%
Raske öelda	8%	12%

Tabel 7. Eesti ja Soome elanike usk usuga kaasnevatesse imedesse

	Eesti	Soome
Usub	9%	9%
Pigem usub	25%	25%
Pigem ei usu	27%	33%
Üldse ei usu	32%	21%
Raske öelda	7%	12%

Usk palve kaudu tervendamisse ja usulistesse imedesse. Väga oluline on alati see, mil määral inimesed usuvad nii palvetamise jõudu kui usuga kaasnevatesse imedesse, sest see näitab usu reaalsel mõju inimese elus. Ka sellele küsimusele pöörati tähelepanu Eesti küsitluses, esitades vastajatele väite „Palve abil on võimalik haigustest tervendatud saada“ (Euu 2015, küsimus K10.8.). Soomes 2006. aastal korraldatud küsitluses küsiti „Kas usute usulistesse imedesse?“ (Blom 2006). Mõlemas uurimuses olid antud vastused viieastmelisel skaalal ja et küsimuste valdkond on seotud usu imelise mõjuga inimese elule, siis on võimalik neid võrrelda. Tulemusi kajastab tabel 7.

Nagu näha, on mõlema riigi elanike usk usu läbi elus toimuvatesse imedesse küllaltki sarnane.

Võrreldes usku kiriku olulistesse õpetustesse mõlema riigi elanike seas, tuleb tõdeda, et Eesti ja Soome elanikud on oma suhtumises usu olulistesse õpetustesse küllaltki sarnased ning nende usk surmajärgsesse ellu, paradiisi ja usulistesse imedesse erineb vaid vähesel määral. Kui usulistesse

õpetustesse uskumise poolest on Eesti ja Soome elanikud küllaltki sarnased, siis tekib küsimus, kas nende kahe riigi elanike isikliku usuelu praktiseerimine ja koguduse tegevuses osalemine on sarnane või erinev.

USULINE PRAKTIKA EESTIS JA SOOMES

Osalemine jumalateenistusel. Üks olulisemaid usulise praktika näitajaid on inimese osalemine jumalateenistustel. Eestis ja Soomes korraldatud küsitlused andsid võimaluse seda võrrelda. Eestis läbi viidud küsitluses „Elust, usust, usuelust“ küsiti, kui sageli võetakse osa jumalateenistustest (EUU 2015, küsimus K33). Valikus olid järgmised vastusevariandid: „Üldse mitte“, „1–2 korda aastas“, „3–4 korda aastas“, „Kordpaar kuus“, „Iga nädal“, „Raske öelda“.

Soomes korraldatud küsitluses uuriti, kui sageli inimesed võtavad osa jumalateenistustest (*Kirkkomonitor* 2007, küsimus XA3_2_1). Soome ankeet andis järgmised vastusevariandid: „Korra nädalas või sagedamini“, „Vähemalt korra kuus“, „Mõne korra aastas“, „Vähemalt kord aastas“, „Harvemini kui korra aastas“, „Üldse mitte viimaste aastate jooksul“, „Ei oska vastata / vastus puudub“.

Tulemuste võrdlemiseks liitsin Soome ankeedis jumalateenistustel osalemise „harvemini kui korra aastas“ (29% vastanutest) ja „üldse mitte“ (25%), sest harvemini kui kord aastas jumalateenistustel käimine ei näita kiriklikku aktiivsust. Tulemusi kajastab tabel 8.

Tabel 8. Jumalateenistustel osalemise sagedus

Jumalateenistustel osalemise sagedus	Eesti	Soome
Igal nädalal / korra nädalas või sagedamini	5%	2%
Kordpaar kuus / vähemalt korra kuus	5%	4%
3–4 korda aastas / mõne korra aastas	7%	22%
1–2 korda aastas / vähemalt korra aastas	30%	16%
Üldse mitte / üldse mitte, harvemini kui kord aastas	52%	54%
Raske öelda / vastus puudub	1%	2%

Tabelist 8 järeldub, et eestlaste ja soomlaste jumalateenistuste külastamise sageduses pole eriti suuri erinevusi. Mõlemas riigis ei käi pooled elanikest üldse jumalateenistustel. Aktiivseid osalejaid, kes käisid kirikus korra kuus või sagedamini, oli Eestis isegi rohkem (10% vastanutest) kui Soomes (6%). Soomes oli seevastu Eesti elanikest enam neid, kes käisid kirikus mõne korra aastas. Eestis oli jälle rohkem neid, kes käisid kirikus vaid korra-paar aastas. Mõlemas riigis ei osalenud siiski veidi üle poole inimestest praktiliselt üldse jumalateenistusel. Seega võib tõdeda, et jumalateenistustel osalemises pole kahe riigi elanike seas suuri erinevusi. Igapäevane kirikuliste aktiiv tundub Eestis õige pisut suurem olevat kui Soomes, samas käib keskmine soomlane kirikus veidi sagedamini kui eestlane.

Palvetamine. Palvetamine näitab inimese isiklikku usulist aktiivsust, sellepärast on seda alati oluline vaadelda. Eesti küsitluses päriti vastajatelt, kui tihti nad palvetavad väljaspool jumalateenistust (EJU 2015, küsimus K32), millele sai vastata järgmisel skaalal: „Iga päev“, „Umbes kord nädalas“, „Kord-paar aastas“, „Veelgi harvemini“, „Üldse mitte“, „Raske öelda“. Soome küsitluses taheti teada, kui sageli vastajad palvetavad. Vastusevariandid olid „Vähemalt mitmel korral nädalas“, „Vähemalt korra kuus“, „Kord-paar aastas“, „Harvemini kui korra aastas“, „Mitte kunagi“, „Ei oska vastata / vastus puudub“ (ISSP2018). Ka siin oli Eesti küsitluses esitatud küsimus rangem kui Soome küsitluses, sest Eestis küsiti palvetamise kohta vaid väljaspool jumalateenistust, Soomes aga üleüldiselt, st nii

Tabel 9. Palvetamise aktiivsus Eestis ja Soomes

Kui sageli palvetatakse	Eesti	Soome
Iga päev / vähemalt mitmel korral nädalas	11%	19%
Umbes kord nädalas / vähemalt korra kuus	8%	12%
Kord-paar aastas / mitu korda aastas	8%	21%
Veelgi harvemini	8%	13%
Mitte kunagi	64%	35%
Raske öelda	1%	0%

palvetamise kohta jumalateenistustel ja talitustel kui ka väljaspool seda. Siiski on neid tulemusi võimalik võrrelda, mida tehakse tabelis 9.

Tabelist 9 on näha, et Soome elanike palvetamisaktiivsus on tunduvalt suurem kui Eesti elanikel. Kui Eesti elanikest 64% ei palvetanud mitte kunagi, siis Soome elanikest ei palvetanud vaid 35% mitte kunagi. Siin võib olla märk religioosse sotsialisatsiooni katkemisest Eestis. Soomes korraldatakse ka koolides oma jumalateenistusi ja palvusi, mis ei kuulu küll usuõpetuse juurde, kuid on siiski olemas. Samuti võib usuõpetuse juurde kuuluda palve õpetamine (EVL FI LT 2016). Lisaks korraldavad kogudused lastele tegevusi, kus õpetatakse ka palvetamist. Selles töös osaleb suur osa lastest, näiteks 2015. aastal käis koguduse päevahoius 40 700 kolme- kuni viieaastast last (*Ibid.*). Eesti luterliku kiriku lastetöös osales 2015. aastal aga ainult 2862 last, kusjuures see arv sisaldab nii koolieelikuid kui kooliealisi lapsi (EELK stat b 2016). Ka rõhutatakse Soomes õhtupalve õpetamist lastele kodus, mis näitab religioosse sotsialisatsiooni jätkumist (EVL FI K 2016). Kui vaadelda veel Eesti tulemusi rahvuslikul tasandil, siis jumalateenistuste külastamise osas ei esinenud märkimisväärsed erinevusi eestlaste ja mitte-eestlaste vahel. Küll aga oli oluline erinevus palvetamises: eestlastest ei palvetanud üldse 72%, mitte-eestlastest 46%.

Piibli lugemine. Peale jumalateenistuste külastamise ja palvetamise on isikliku usuelu seisukohalt väga oluline ka pühakirja lugemine. Piibli lugemise sageduse kohta küsiti nii Eesti (EUV 2015, küsimus K31) kui Soome ankeetides (*Kirkkomonitor* 2007, küsimus XA3_3_2). Eesti ankeet pakkus vastustena välja „Iga päev“, „Kord nädalas“, „Harvemini“, „Üldse mitte“, „Raske öelda“. Soome ankeedis olid vastusevariantidena toodud „Iga päev“, „Vähemalt kord nädalas“, „Vähemalt kord kuus“, „Vähemalt kord aastas“, „Harvemini kui korra aastas“, „Üldse mitte viimaste aastate jooksul“.

Tulemuste võrdlemiseks liitsin kokku Soome ankeedi vastusevariantide „Vähemalt kord kuus“ (4% vastanutest) ja „Vähemalt kord aastas“ (12% vastanutest) tulemused ning sel juhul on need võrreldavad Eesti vastusevariandiga „Harvemini“. Samuti liitsin „Harvemini kui korra aastas“ (23%) ja „Üldse mitte viimaste aastate jooksul“ (53%) vastanute protsendid, mis on sel moel võrreldavad Eesti vastusevariandiga „Üldse mitte“. Tulemusi kajastab tabel 10.

Tabel 10. Piibli lugemise sagedus Eestis ja Soomes

Piibli lugemise sagedus	Eesti	Soome
Iga päev	3%	2%
Kord nädalas	4%	3%
Harvemini	21%	16%
Üldse mitte	71%	76%
Raske öelda / vastus puudub	1%	3%

Nagu selgub tabelist 10, loevad Eesti ja Soome elanikud pühakirja enam-vähem võrdselt väga vähe, Eestis loetakse isegi veidi rohkem kui Soomes. Kas põhjus peitub selles, et eestlased peavad ise pühakirjaga tutvuma, sellal kui soomlastel on Piibli teemasid käsitletud nii usuõpetuse tundides kui leerikoolis? Või näitab kesine tulemus, et Piibel ei kõneta lugejat või et Piiblit soovitakse kuulda kirikus ühes selgitava jutlusega?

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et naaberriikide Eesti ja Soome elanikud on ka oma usulise maailmavaate poolest vägagi sarnased. Olulisemad kristlikud usulaused nagu usk Jumala olemasolusse, usk surmajärgsesse elusse, usk paradiisi olemasolusse ja usk palve kaudu sündivatesse imedesse on mõlema riigi elanikel vägagi sarnased.

Ka usuline praktika on sarnane. Küllaltki sarnasel määral osalevad mõlema riigi elanikud jumalateenistustel. Aktiivseid osalejaid, kes käisid kirikus korra kuus või sagedamini, oli Eestis isegi rohkem kui Soomes. Soomes oli seevastu Eesti elanikest tunduvalt rohkem neid, kes käisid kirikus mõne korra aastas. Eestis oli taas enam inimesi, kes külastasid kirikut vaid korra-paar aastas. Mõlemas riigis loetakse ka väga vähe Piiblit. Ainus tugev erinevus Eesti ja Soome vahel oli usulises praktikas see, et soomlased palvetavad tunduvalt rohkem kui eestlased, mis näitab soomlaste usulise sotsialisatsiooni edasikandumist ja Eesti usulise sotsialisatsiooni nõrkust.

Suurim erinevus nende kahe riigi puhul seisneb selles, et institutsionaalne kristlus on Eestis tunduvalt nõrgem kui Soomes. Eestis kuulub

kirikusse erinevate uurimuste põhjal 21–41% rahvastikust. Sisuliselt on kristlaskond Eestis kirevam kui Soomes. Suurimateks kirikuteks on Eestis õigeusu kirik ja luteri kirik. Soomes on kiriku liikmeid seevastu umbes kolmveerand elanikkonnast, suurimasse, luteri kirikusse kuulub 73% elanikkonnast. Tegu on rahvakirikuga ja võib tõdeda, et institutsionaalne usund toimib Soomes rahvusliku traditsiooni säilitajana ning on liikunud aja jooksul rahvuslikumasse suunda (Kääriäinen, Niemelä, Ketola 2003: 121). Erinevuseks on ka see, et Soomes toimib religioosne sotsialisatsioon, mis on Eestis jäänud nõrgaks. Eesti ja Soome elanike võrdlus kinnitab Robert Bellahi teooriat, et rahva seas püsib teatud teoloogia ja rituaalsus (Ibid.). Seda võib märgata ka Eestis, kus institutsionaalne kristlus on nõrk.

Bibliograafia

- Ketola, Kimmo. 2011. „Suomalaisten uskonnollisuus“. *Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraal, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*, edd. Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu, Hanna Salomäki: 7-24. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto Tampereen yliopisto.
- Kääriäinen, Kimmo, Niemelä, Kati, Ketola, Kimmo. 2003. „Uskonnon ulottuvuudet ja yhteiskunnan muutos“. *Moderni kirkkokansa: Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*, edd. Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä, Kimmo Ketola: 117-121. Helsinki: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kääriäinen, Kimmo, Ketola, Kimmo, Niemelä, Kati, Palmu Harri, Salomäki Hanna 2008. *Monikasvoinen kirkko. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2004–2007*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 103.
- Niemelä, Kati. 2011. „Heikkeneekö uskonnollisuus ikäryhmissä? Uskonollinen kasvatus ja sen merkitys uskonnollisuuden selittäjänä“. *Uskonto suomalaisten elämässä: uskonnollinen kasvatus, moraal, onnellisuus ja suvaitsevaisuus kansainvälisessä vertailussa*, edd. Kimmo Ketola, Kati Niemelä, Harri Palmu, Hanna Salomäki: 40-59. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto Tampereen yliopisto.
- Schihalejev, Olga. 2009. *Estonian Young People, Religion and Religious Diversity: Personal Views and the Role of the School*. Dissertationes theologiae Universitatis Tartuensis 17. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Schihalejev, Olga. 2014. „Religious Education at Schools in Estonia“. - *Religious Education at Schools in Europe*, ed. Martin Rothgangel, Geir Skeie, Martin Jäggle: 77-103. Göttingen: Vienna University Press
- Telpt, Eve. 2016. „Kokkuvõte uuringu „Elust, usust ja usuelust 2015“ tulemustest“. *Kuhu lähed, Maarjamaa? Quo vadis Terra Mariana?*, ed. Eerik Jõks: 36-68. Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu.

Veebiviited

- AP 2016 = *Arkistojen portti*, http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Teema:_Seurakuntien_arkistot (01.09.2016).
- Eroakirkosta.fi 2016 = *Eroakirkosta.fi*, <https://eroakirkosta.fi/dynamic/index.php/> - (01.09.2016).
- EVL FI J 2016. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko, jäsentilastot*, <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/68ED832793E78AF5C22575EF003AD029?OpenDocument&lang=FI> (01.09.2016).
- EVL FI K 2016: *Suomen evankelis-luterilainen kirkko, katekismus*, <http://www.evl.fi/katekismus/raamatturippi/42.html> (01.09.2016).
- EVL FI LT 2016. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko, lapsityön tilastot*, <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/29441059F75C14AEC2257A1300357457?openDocument&lang=FI&q=p%C3%A4iv%C3%A4kerhot> (01.09.2016).
- EVL FI UT 2016. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko, uskonnonopetuksen tilastot*, <http://evl.fi/EVLfi.nsf/Documents/2593E2C17F9E9D43C225709A004A7B5E?OpenDocument&lang=FI> (01.09.2016).
- ORT 2016. *Suomen ortodoksinen kirkko*, <https://www.ort.fi/kirkkotutuksi/ortodoksinen-kirkko-suomessa> - (01.09.2016).

Andmebaasid

Vabalt ligipäätavad andmebaasid

- REL 2011. *Statistikaamet. Statistika andmebaas: Rahva ja eluruumide loendus*, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvaloendus/databasetree.asp> (04.12.2016).
- TK 2016. *Tilastokeskus*, http://www.stat.fi/til/vaerak/2015/01/vaerak_2015_01_2016-09-23_tie_001_fi.html (04.12.2016).

Ainult registreeritud kasutajatele avatud andmebaasid

- Blom, Raimo & Melin, Harri. 2006. *Uskonto ja suomalaiset* [sähköinen tietoaisteisto]. FSD2229, versio 1.0 (2006-11-13). Espoo: SuomenGallup

- [kokoaminen]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].
- EUU 2015. *Religioonisotsioloogiline uuring „Elust, usust ja usuelust“*. EKN andmebaas. Autori käsutuses.
- EELK stat a 2016. *Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku intranet, statistika*, http://www.eelk.ee/intranet/arv2013_a4-5.php?aaa=2015 (01.09.2016).
- EELK stat b 2016. *Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku intranet, lastetöö statistika*, http://www.eelk.ee/intranet/arv2013_a3.php?aaa=2015 (01.09.2016).
- ISSP2018. *UskontoIV: Suomenaineisto [koodikirja]*. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [tuottaja ja jakaja]: 2019. Koodikirja on luotu aineiston versiosta 1.0 (27.3.2019).
- Kirkkomonitor 2007 [koodikirja]*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [tuottaja ja jakaja], (01.09.2016).

Suulised teated

- EAÕK teade 2016. Intervjuu Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku kantselei töötajaga 01.09.
- MPEÕK teade 2016. Intervjuu Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kiriku kantselei töötajaga 01.09.